

Svensson, G. (2025). Friluftslivets folkeskikk: Besøksforvaltningas sosiokulturelle grunnlag. I A. Viken, G. Svensson & R. Benonisen, *Friluftsliv og besøksforvaltning*. (s. 91–108). Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa481105>

Kapittel 5

Friluftslivets folkeskikk

Besøksforvaltningas sosiokulturelle grunnlag

Gaute Svensson

Innledning

Besøksforvaltning er knyttet til en historie om forvaltning av nasjonalparker og andre verneområder. I en norsk kontekst har begrepet og feltet en kort historie. Vi har imidlertid hatt lokale praksiser som har styrt de besøkendes adferd selv om dette ikke har blitt kalt *besøksforvaltning*. Det finnes altså en normativ og uformell form for forvaltning – tradisjoner og sedvaner i norsk natur – med en lang historie; stedegne praksiser hvor landskapet, dets dyr, planter og mennesker inngår i et felles lokalkulturelt verdigrunnlag. En analyse av dette dreier seg ikke først og fremst om hva turister ønsker å gjøre eller oppleve, men hva turismen og dens naturpraksiser gjør og hvordan disse praksisene håndteres.

Uformell forvaltning, som mye annet innen sosiale og kulturelle forhold, er ofte ikke åpenbart eller synlig, men utgjør likevel en viktig kontekst for dagens formelle besøksforvaltning. Den uformelle forvaltningas praksiser og sedvaner er stedbundne, knyttet til landskapene og menneskene som bor der. Tiltak og problemstillinger som dagens besøksforvaltning skal bidra til å løse skjer ikke i et vakuum, hverken i rom eller tid, og bærer i seg grunnleggende verdier som er et resultat av generasjoners praksiser og forhandlinger om hva som er rett og galt. Kenneth Olwig (2019) kaller dette det «praktiserte landskapet» – et begrep som betegner det lokale nivået hvor normer stadig forhandles og finner nye former. Det praktiserte landskapet står, ifølge Olwig (2019), i kontrast til det juridiske og formelle landskapet, som han kaller det «abstrakte» landskapet. Det er forholdet mellom praktisert og formell landskapsforvaltning som er tema for dette kapitlet.

Det empiriske grunnlaget for kapitlet består av antropologiske feltarbeider i Nord-Norge over flere år. Gjennom disse arbeidene er det to sosiokulturelle fenomener som har fremkommet som spesielt viktige: *hemmelighold* i jakt, fiske og høsting, og *gjensidighet* i bytterelasjoner – eller det man i antropologien kaller resiprositet (Eriksen, 1998; Mauss, 1954). Begge fenomenene har en moralsk forankring. De er nært knyttet til samfunnets normer, altså til det som er *normalt* i en lokal kontekst. Disse normalene, eller habituerte praksisene, har til felles at de stadig forhandles og gjenskapes. Gjenskapelse og utvikling av normer utgjør altså den uformell naturforvaltning. Et sentralt perspektiv i dette kapitlet er deling, hvor det som deles og det som ikke

deles er kulturelt betinget, noe som blir spesielt viktig i møtet med reiseliv og besøksforvaltning, som kort og godt har en annen delingslogikk.

Hemmelighold og resiprositet inngår i en uformell forvaltningspraksis avgrenset i tid og rom. Det som regnes som høvelig adferd ett sted trenger ikke å være det et annet sted. Som et eksempel kan vi nevne fritidsfiske. I en nordnorsk kontekst har hemmelighold vært en viktig strategi for å beskytte ressurser. I Nord-Canada praktiseres dette annerledes, med få mennesker og store avstander er behovet for å beskytte kunnskap som gir fisk og vilt mindre. I dagliglivet kommer dette blant annet til uttrykk i lokalavisen *Yellowknifer* i Northwest Territories, som har de en spalte som heter *Ukens fisk (Catch of the week)*. Redskap og lokalitet har fast plass i denne spalten. En slik spalte er nærmest utenkelig i den norske regionalavisen *Nordlys*. Ulike stedlige praksiser vil også avhenge av mer lokale kulturforskjeller, for eksempel mellom samisk og norske skikker. Kulturelt mangfold skaper også et mangfold i hvordan hemmelighold og resiprositet kommer til uttrykk. I det videre skal vi se på hvordan moralske spørsmål er viktige, og undersøkelse av besøksforvaltningas røtter inviterer til å stille spørsmål omkring de grunnleggende sosiokulturelle forhold som handler om å beskytte og dele informasjon om natur.

Utmarkas moralitet – besøksforvaltningas røtter

I samfunnsvitenskapen er det lange tradisjoner for forskning på normer, og dette har bidratt til å etablere fagretninger i en disiplin som sosiologi (Durkheim, 1951; Aubert, 1979). Normer er fundamentale byggesteiner i vårt sosiale liv, og like viktig i naturpraksiser som i andre sammenhenger. Dette er forventet sosial atferd i en bestemt kultur. Grensene mellom rett og galt markerer ikke bare forskjeller mellom kulturer, det *er* kultur, sier (Durkheim, 1951). Hvis en legger til grunn en dynamisk forståelse av kultur og samfunn, et grunnsyn som dominerer innenfor en sosialkonstruktivistisk tenkning, er normer stadig gjenstand for forhandlinger. Moral og moralitet er basert på normer (Howell, 1997). Derfor er heller ikke utmarkas moralitet statisk, men utgjør et fellesskap som forhandles og samskapes kontinuerlig – også i møter mellom lokale sedvaner, reiseliv og et stadig mer mobilt friluftsliv.

Diskusjoner om normer og moralitet kan spores tilbake til sosialantropologen Bronislaw Malinowski og hans bok *Crime and Custom in Savage Society* (1926/2002). Malinowski satte fokus på hva som gir retning til menneskelig handling. Hans underliggende spørsmål var om potensielle sanksjoner i samfunnet styrer våre handlingsvalg. Forholdet mellom lover og utviklinga av samfunn var derfor sentralt i hans forskning. Dette kan tolkes som en invitasjon til å se forbi det kollektive og deterministiske hvor individer er passive mottakere av definerte lover og regler, og i stedet se dem som aktive aktører. I norsk antropologi er Fredrik Barth den forskeren som krediteres for det som har blitt omtalt som *aktørperspektivet*. Hans bidrag kan ses som en oppfordring til å rette blikket mot individers handlingsvalg i forhandlinger om sentrale samfunnsinstitusjoner. Individets handlingsfrihet vil derfor være knyttet til moralske spørsmål.

Sosialantropolog Signe Howell poengterer at det er få akademiske bidrag som drar opp spørsmål om hvordan vi kan forstå moralitet i dagens samfunn (1997). Hun sier:

Mens antropologer i stor grad har ignorert de teoretiske utfordringene med empiriske studier av moralitet, har dette lange intellektuelle tradisjoner i moralfilosofien. Filosofer har imidlertid ikke jobbet med å lokalisere de moralske subjekter i sosiale og kulturelle kontekster. (Howell, 1997, s. 8)

Hun fortsetter med å gi en definisjon av moralitet: «vårt forhold til moralske spørsmål er kort og godt det som skaper vår sosiale verden, det er grunnlaget for våre sosiale relasjoner» (1997, s. 9), og peker på at moralitet er summen av flere forhold som blant annet verdier og praksiser (Howell, 1997). Et moralsk fellesskap kjennetegnes dermed av en intersubjektivitet hvor man på et gitt sted til en gitt tid har en delt forståelse av hva som er moralsk rett og galt. Dette er aldri bare et individuelt anliggende, men snarere et produkt av flere individuelle handlingsvalg.

I friluftsliv og reiseliv er forholdet mellom hva en har rett til å gjøre og hva som er riktig å gjøre en tilbakevendende problemstilling. Allemannsretten er i økende grad gjenstand for diskusjon hvor rett og riktig på mange måter blir et omdreiningspunkt (Granås & Svensson, 2021). Som begrepet understreker, gir allemannsretten en allmenn tilgang til utmark uavhengig av hvem som

eier utmarka. Selv om jakt og fiske i hovedsak reguleres av et annet lovverk, har prinsippet om allmenn tilgang til vilt- og fiskeressurser en sentral posisjon i norsk forvaltning. Hemmelighold kan derfor ses som en tilpasning til landskap hvor fri tilgang gir behov for å beskytte ressurser som er allment tilgjengelige. Jakt og fiske følger derfor allemannsrettens dynamikk.

I den offentlige debatten omkring utfordringer knyttet til allemannsretten brukes betegnelsen «det uklare pliktfundamentet». I friluftsloven er det dette som omtales som *hensynsregelen* (§ 11). Bakgrunnen for et økt fokus på pliktene som følger allemannsretten handler om at det på tross av en bred forståelse for rettighetene som allemannsretten og friluftsloven representerer, ikke finnes en tilsvarende forståelse av pliktene. Norsk Friluftsliv satte gjennom en kampanje sommeren 2021 fokus på det mer uformelle nivået, eller pliktene i allemannsretten. Dette arbeidet kan leses som en erkjennelse av at det er behov for å klargjøre hva vi som friluftslivsutøvere har rett til å gjøre, og at dette ikke alltid er riktig gitt stedegne praksiser og sedvaner. Høvelig atferd og hensyntagen er derfor sentralt i denne kampanjen og peker på at pliktfundamentet i bunn og grunn handler om moralitet.

Tidlige sosiologiske arbeider med normer skilte mellom det som kalles «seder» og «skikker», eller sedvane og folkeskikk (Macionis & Gerber, 2010; Sumner, 1906). Sedvaner vil i denne sammenhengen være mer overordnet moralsk referanseramme mens folkeskikken er lokalkulturelt betinget. Hemmelighold vil da kunne ses som sedvane mens praktiseringa av dette – hva som holdes hemmelig – er lokalt definert og en del av folkeskikken.

Uavhengig av hvilken definisjon en velger å legge til grunn, er normer sentrale meningsskapere i et samfunn. Dette kommer videre til uttrykk i praksiser med stedegne logikker. Hemmelighold i jakt, fiske, fangst, høsting og naturbrukspraksiser er et eksempel på dette. I reiselivet er forholdet mellom sedvaner og folkeskikk viktig. Som turister har vi definerte rettigheter, men óg mange handlingsvalg. Mange lovlige valg kan skape frustrasjon og misnøye hos andre. Med referanse til allemannsretten kan man si at seder i reiseliv og friluftsliv skaper et stadig økende behov for å klargjøre hva som i en lokal kontekst anses som frekt eller uhørt, uavhengig av hva man har juridisk rett til å gjøre. Overfiske er et eksempel, et annet er ekskrementer langs stien eller ved populære turmål.

Turismeforskinga har også satt fokus på sedvaner og folkeskikk. Turisters normbrudd har vært gjenstand for oppmerksomhet fra både næringa

og forskninga. Såkalte turistvettregler (*guidelines* eller *codes of conduct*) vil være et direkte resultat av destinasjoners behov for å kommunisere hva som er akseptabel og ønsket adferd på et sted. Andre forskningsbidrag har analysert hvordan turisme fra vesten påvirker steder i den tredje verden (Vidyarthi, 1978), eller hvordan majoritetsbefolkning påvirker minoriteter eller urfolk (Timothy 2021). I friluftslivsforskninga har fokuset i denne sammenhengen vært på sosialisering og friluftslivets normer. Nils Faarlund skriver om friluftslivet i en nasjonalpolitisk kontekst med fokus på utdanning og læring (2009), mens andre har undersøkt hvordan friluftsliv som et normativt fellesskap også blir en del av integreringsprosesser (Rickfelt, 2006). Kirsti Pedersens doktorgradsavhandling kan leses som et bidrag til å forstå friluftsliv som et normativt felt hvor hun, med referanse til Gunnar Breivik (1978), bretter ut mangfoldet i naturpraksiser og argumenterer for at vi i Norge har flere ulike kulturelt betingede friluftsliv (1999).

På tynn is – hemmelighold på isfisketur

På et feltarbeid for noen år siden (Svensson, 2016) fikk jeg anledning til å være med på isfiske i Nord-Troms. Når våren kommer til Nord-Norge, er det lange tradisjoner for isfiske etter røye i fjellområder. Et av vannene som har blitt mer populære de senere årene er *Aracjavri*¹. Historien er basert på en samtale mellom to fiskere på isen og tjener som et eksempel på hvordan hemmelighold er en del av hverdagslige samtaler og forhandlinger om kunnskap i jakt og fiske.

Med opptil 30 personer på isen i løpet av dagene jeg er med på tur kan ikke Aracjavri sies å være en godt bevart hemmelighet. Det er både lokale og tilreisende som kikker ned gjennom de mange hullene som er boret i isen. I løpet av noen hektiske vårdager deles informasjon og refleksjoner over hvorfor fisken biter, eller hvorfor den uteblir. Under lunsjen dagen etter at jeg er kommet til vannet begynner to av fiskerne å snakke om andre vann

---

1 Steds- og personnavn er anonymisert av hensyn til informanter og hemmeligholdspraksis.

i regionen. Per, en mann i femtiårene, tar initiativ til samtalen, mens han peker sørvestover. Han spør den yngre fiskeren, Hans, om andre vann.

Per: Du fisker ofte lengre innover, gjør du ikke?

Hans: Noen ganger.

Per: Har du noen favorittplass?

Hans: Det er mange fine vann.

Per: Fisker du nærmere grensa?

Hans: Ja, det er noen fine vann der.

Per: Har du noen favorittplass der?

Hans: Det er vanskelig å velge én spesiell plass.

Per: Men du har noen vann du går til oftere enn andre?

Hans: Ja, men det er så mange å velge mellom.

Per bytter samtaleemne etter dette. De avslutter lunsjen og går tilbake til fiskehullene sine. Ettersom Hans har teltet sitt ved siden av mitt spør jeg han senere på ettermiddagen om denne samtalen. Hans smiler og sier: «den typen forhør fungerer ikke på meg». Jeg intervjuer Hans senere om hemmelighet i jakt og fiske hvor han utdyper temaet:

Jeg: Hvem deler du hemmeligheter med?

Hans: Det er viktig at personen ikke misbruker informasjonen og at vi deler noen verdier om jakt og fiske. Jeg bruker å se an om han er litt som meg, at han tenker som meg. Han må klare å holde kjeft.

Jeg: Hvordan vet du at dere deler verdier som jeger og fisker?

Hans: Det har mye å gjøre med hvordan man uttrykker seg. Jeg prøver å unngå de som skryter og fokuserer på hvor mye de har fått. Dette er en liten plass med mange rykker. Man vet stort sett hvem man kan stole på. Jeg møtte en mann flere ganger på fjellet. Han kjenner området her som baksiden av handa si. Han er pensjonist og vet alt om de gode vannene, mye mer enn Per. De første gangene jeg møtte denne karen [pensjonisten] ville han ikke si hvor han hadde vært. Men sist sommer endret det seg. Vi kom samtidig til et vann som ligger langt inne på fjellet. Vi kom dit fra motsatte retninger. Han var sikkert like irritert som meg over at det kom noen samtidig, men han virket glad da han oppdaget at det var meg. Han forsto nok at jeg ikke hadde tenkt å tømme vannet for fisk og at vi deler noen verdier. Uoppfordret begynte han å fortelle meg om andre gode vann. Disse har i ettertid vist seg å være gode fiskevann. De tipsene han ga meg har vært gode.

Jeg: Hvem deler du ikke med?

Hans: Hvis jeg frykter at noen vil ødelegge vannet eller ta for mye rype forteller jeg aldri om stedet. Det er det samme med de som aldri kan holde på en hemmelighet. For en stund siden ga jeg svigerbroren min noen gode vann. For ikke lenge siden fortalte kollegaen min at han hadde fått høre om disse vannene. Siden svigerbror har en kompis som også kjenner min kollega skjønte jeg hvordan han hadde fått vite om disse vannene.

Jeg: Vil du konfrontere svigerbroren din med dette?

Hans: Nei, han forstår det nok tidsnok.

Dette fungerer som et eksempel på hvordan hemmeligheter blant jegere og fiskere er en del av den sosiale og uformelle forvaltninga av høvelig adferd.

Hemmelighold i natur – om å beskytte, dele og forvalte

Jegere, fiskere, fangstfolk og høsteres hemmeligheter forbindes i første rekke med et ønske om å beskytte informasjon. Hemmelighold som sosiokulturelt fenomen dreier seg imidlertid om å beskytte seg *mot* noen, mens man deler med andre. Som normativt felt handler hemmelighold derfor like mye om *deling* av hemmeligheter som det handler om å beskytte dem. Hemmelighold som norm er derfor tosidig – hvor både deling og beskyttelse er avgjørende i forhandlingene om å gjenskape dets normative grunnlag. Dette er hemmeligholdets esoteriske logikk, på samme tid å kunne inkludere og ekskludere. Samtidig er dette normens dualistiske dynamikk. En hemmelighet er kort og godt avhengig av at ikke alle kjenner den, for at den skal fungere.

Når hemmeligheter deles, har de en sterk inkluderende kraft. En delt hemmelighet representerer en tillitt og har mange likhetstrekk med en gave (Svensson, 2016). Gaven som sosialt fenomen har blitt viet betydelig oppmerksomhet i samfunnsvitenskapen. Den franske sosiologen Marcel Mauss skriver i boken *Gaven* om de sosiale implikasjonene av gaveutveksling (1954). Hans poeng er at gaven skaper og gjenskaper sosiale bånd og tilhørighet. Hemmeligheter, som immaterielle verdier, deler flere likhetstrekk med gaven som sosialt fenomen. De definerer sosiale relasjoner og avgjørende gjenskapselen av hemmelighold som norm.

Reiselivet utfordrer kjernen i hemmelighold som norm. Dette henger sammen med premisset for turismen som er at vi betaler for opplevelser. Dette omtales gjerne som *varegjøring* eller *kommodifisering* (Appadurai, 1988). Som jeger og fisker setter man pris på å få en hemmelighet delt av en venn. Men man setter aldri én pris på hemmeligheten. Den delte hemmeligheten representerer et tillitsforhold som ikke regnes i kroner og øre, hverken hos giver eller mottaker. Turismen i møte med hemmelighold utfordrer derfor hva som er innenfor og utenfor en økonomisk sfære i hverdagen. Noen ting er tradisjonelt sett til salgs, andre ting som potensielt sett kan ha økonomisk verdi, holdes utenfor en økonomisk sfære. Denne formen for (økonomisk) sfærenedbrytning er velkjent i sosialantropologien (se Lien, 1989; Barth 1981). På et feltarbeid Båtsfjord i Finnmark fikk Marianne Lien innblikk i hvordan muldebær er noe som holdes utenfor økonomisk distribusjon. Kort fortalt beskriver Lien en motstand mot å selge multer, samtidig som bærene står sentralt i gavebytter mellom båtsfjordinger. Multer er ikke en handelsvare,

men markerer vennskap, slektskap og nærhet når de gis som gaver. En av hennes informanter uttrykker dette tydelig ved å fortelle om en nabokvinne som ønsker å kjøpe multer: «Jeg kunne jo gitt henne noen kilo, men å spørre slik er jo ganske frekt.» (Lien, 1989) Historien forteller om praksiser som yter motstand mot kommersialisering av ressurser som har andre typer verdier ut over det rent økonomiske. Dette er et eksempel på praksiser som bidrar til å definere moralske felleskap. Det bør legges til her at praksisen om kjøp og salg har endret seg de senere årene, også i Finnmark. Kjøp og salg av multer er ikke like kontroversielt i dag som det Lien beskriver fra 1980-tallet.

Moderne teknologi tydeliggjør sårbarheten i normer som hemmelighold. Både GPS-teknologi og sosiale medier er eksempler på teknologi og informasjonsplattformer som utfordrer kjerneelementer i delingslogikken som kjenner tegner hemmelighold. Lokalteter og hvordan og hvem man deler informasjon med har endret seg dramatisk etter årtusenskiftet og teknologien er en del av denne endringen. I aviser og på nettsteder kan en lese om denne utviklingen. I 2015 kunne man lese i nettstedet *Fluefiske – hooked* om hvordan man fisker fikk festet en telefon under bilen slik at han kunne spores til fiskevannet han hadde snakket om (uten å røpe lokaliteten) på en Facebook gruppe. Under overskriften «Fluefisker forsøkt sporet på vei til hemmelig vann» forteller fiskeren at han både er skuffet og sint og at gjerningspersonen blir anmeldt.

Med informasjonsteknologien følger noen paradokser. Sosiale medier utfordrer for eksempel lokal kunnskap og dets normative grunnlag. Den markedsliberalistiske dynamikken som kjennetegner reiselivet, hviler i denne sammenhengen på en forventning om at hemmeligheter er til salgs. Dette representerer en annen form for bytte som utfordrer de relasjonelle normene i hemmelighold. Sosiologen Beryl Bellman har bidratt til forståelsen av hemmeligheter og hemmelighold som sosiokulturelle fenomener. Han hevder at hemmelighold bør ses som et fundamentalt element i sosial organisering av samfunn. Bellman peker på at det ligger i «[...] hemmelighetens natur at den blir fortalt» (Bellman, 1979, s. 1, forfatterens oversettelse). Han fortsetter med å peke på at det i en normativ kontekst er like viktig å forstå måten folk deler hemmeligheter på som hvordan de beskytter dem. Han fortsetter med å peke på at det som er felles for hemmelighetene er at de har en iboende og ofte implisitt forventning om at de ikke deles videre – en ikke-fortell-videre preksripsjon. Det er dette han kaller hemmeligholdets paradoks (s. 21). Derfor er det meningsløst å utelukkende fokusere på hemmelighold som proteksjonisme.

«Å fortelle hemmeligheter er å praktisere hemmelighold», sier Bellman (s. 8, forfatterens oversettelse). Fine og Holyfield (1996, s. 30) viderefører Bellmans argument når de sier: «[...] hemmelighold konstrueres gjennom de ulike praksiser med å fortelle hemmeligheter; med andre ord, det defineres gjennom at hemmeligheter deles gjennom høvelige kontekster og reguleringer.» Høvelig kontekst og regulering kan her forstås som en referanse til noe som er kulturelt definert, for eksempel utmarkas moralitet. Hva som er rett og galt i hemmelighold som normativt felt er derfor en kulturell konstruksjon – med en stedefølgende logikk. Hemmelighold i jakt og fiske har blitt analysert gjennom ulike analytiske blikk. Olsen og Thuen (2013) viser at det til tross for samfunnsmessige endringer er et sterkt element av kontinuitet i hemmelighold som praksis. Andre har belyst sammenhenger mellom hemmelighold og bedrag (Mitchell & Thompson, 1986), forskningsetiske spørsmål (Maurstad, 2002) og kommodifisering (varegjøring) (Lien, 1989).

Allemannsretten er en forordning som gir allmenn tilgang til norsk utmark. En av konsekvensene av dette kan ses som et premiss for hemmelighold. Allmenn tilgang gir også et behov for å beskytte noe av det som alle har samme rett til. Hemmelighold som sosiokulturelt fenomen gjenskapes imidlertid ikke bare gjennom beskyttelse av steder og teknikker som gir fangster. Minst like viktig i hemmeligholdets dynamikk er informasjonen som deles. Hemmelighold som fenomen avhenger derfor av en kompleks distribusjon av informasjon hvor både deling, bytting og beskyttelse av hemmeligheter er avgjørende for at hemmelighold som norm rekonstrueres i møter mellom jegere og fiskere. Et hemmelig fiskevann får verdi også gjennom at andre har interesse av vannet. Når en fisker deler denne kunnskapen vil dette gjøres gjennom en eksplisitt eller implisitt forventning om at den ikke deles med andre. Herav uttrykket *å holde på en hemmelighet*, som Bellman (1979) betegner som en iboende preskripsjon.

For å forstå behovet for å beskytte, må vi stille spørsmål ved hva som ligger bak delingslogikken – som kort fortalt betyr at sosiale relasjoner skapes gjennom deling og gaveutveksling. Dette er behandlet i samfunnsvitenskapen av for eksempel Marcel Mauss (1954). Weiner (1992) og Godelier (1999) flyttet fokus til det som holdes *utenfor* i bytterelasjoner. Slik dreining i forskningsfokus er nyttig når en skal forstå hemmelighold gjennom deling av hemmeligheter. Både Godelier (1999) og Weiner (1992) kaller det som holdes utenfor bytterelasjoner *umistelige varer (inalienable goods)*. Som eksempler på dette

bruker de både materielle og ikke-materielle «varer» (som hemmeligheter) og det de kaller hellig kunnskap. Et sentralt poeng i Weiners argument er å forstå at behovet for beskyttelse må relateres til deling eller ønsker om deling. På samme måte må man i forskning på hemmelighold se på delingslogikken som ligger bak proteksjonismen i det umistelige. Dette er av stor betydning når sosiokulturelle praksiser som hemmelighold møter en ny delingslogikk gjennom reiseliv og sosiale medier.

Diskusjon

Både forskninga, reiselivsnæringa, forvaltninga og virkemiddelapparatet har erkjent behovet for å forstå, respektere og inkludere steder hvor reiseliv og friluftsliv finner sted. «Co-management», «corporate social responsibility», «localhood», sensitiv og ansvarlig turisme er fagfelt og næringsprinsipper som peker på behovet for å inkludere mangfoldet av lokale stemmer i utviklinga av reiseliv og i forvaltningsspørsmål. Diskusjonene som disse prinsippene hviler på, er knyttet til hvilke behov som følger av friheten som allemannsretten gir. Denne friheten som er et premiss for både naturbasert reiseliv og friluftsliv skaper utfordringer som besøksforvaltninga skal bidra til å løse. Det er imidlertid krevende å løse de utfordringene som følger av frihetsprinsippet, noe som også gjenspeiles i store fagdebatter internasjonalt.

Debatten om allmenningens tragedie er en spillteoretisk tilnærming til ressursforvaltning som tilskrives Garret Hardin (1968). Kort fortalt argumenterte Hardin for at fri tilgang til en gitt ressurs (*commons*) vil føre til overforbruk (Feeny et al., 1990). Det er kort og godt i menneskets natur at vi søker å maksimere verdi, selv om dette medfører kollaps eller begrensede muligheter i framtiden. Elinor Ostroms polemiske tilsvaer kom i 1990 og ble i 2009 belønnet med nobelprisen i økonomi. Her argumenterer hun med at det ikke er noen determinisme i at fri tilgang til ressurser gir overforbruk, slik Hardin argumenterte for. Dette handler for henne kort og godt om at allmenningen aldri har vært uregulert, snarere tvert imot. Men dette kommer ofte til uttrykk som lokal og uformell forvaltning, noe som dermed ofte ikke tilskrives verdi som tilstrekkelig eller skikkelig forvaltning. Ostrom oppmun-

trer videre til å forstå og legge til rette for de lokalt initierte regler for bruk av en fri tilgjengelig (*open access*) ressurs. Kjernen i hennes budskap, og sentralt i den senere appliseringa av teorien, er åtte prinsipper for allmeningsregimer. For Ostrom (1990) vil velfungerende allmenninger ha noen kjennetegn som må være til stede. Allmenningen må ha: (1) klart definerte grenser, (2) regler som er tilpasset den lokale kontekst, (3) eierskap til beslutningene, (4) monitorering, (5) sanksjonsmuligheter for de som bryter reglene, (6) uformell og enkel konflikthandtering, (7) rett til å finne sin egen form for organisering og (8) tilknytning til andre nettverk av allmenninger. I sum kan prinsippene forstås som et forsøk på å fremheve betydninga av internjustis eller normer i en lokalt definert forvaltningspraksis. Hennes argument understøtter at det finnes lokale uformelle forvaltningsordninger som har en iboende proteksjonisme som hun på empirisk grunnlag viste, gjør nettopp det, de beskytter.

Disse beskyttelsesstrategiene er lokale og definert ut fra hvilke verdier de skal beskytte. Hemmelighold i jakt, fiske, fangst, sinking og friluftsliv er en slik strategi og tilpasning til landskapet aktivitetene utspiller seg i. I et land med tilnærmet fri tilgang til ressurser som vilt, fisk og bær, er kunnskap noe som ikke lar seg privatisere. Dette har blitt tydeligere etter at GPS og sosiale medier ble vanlige hjelpemidler og kommunikasjonsplattformer. Med Fredrik Barths (1981) ord, kan vi si at de indirekte representerer en *sfærenedbrytning* fordi de dramatisk endrer den iboende delingslogikken som hemmelighold hviler på.

Hemmelighold som en lokalkulturell forvaltningsstrategi er like gammel som menneskenes historie i Nord-Troms. Selv om *hva* som holdes hemmelig og *hvorfor* ikke har vært statisk, har praksisen overlevd store samfunnsmessige endringer. I dag endres landskapene i en takt vi ikke har sett tidligere. Mobilitet, press på biodiversitet og global oppvarming er store spørsmål med lokale utfordringer. Hemmelighold som sosiokulturelt fenomen handler i bunn og grunn om *omsorg* for landskapet og dets ressurser. Etymologisk springer begrepet ut fra *sorg* – en bekymring som har sitt empatiske tilsvaret i et behov om å beskytte. Hemmelighold som omsorg henger på denne måten sammen med det som i litteraturen omtales som øko-sorg (Jørgensen, 2019). I takt med globale forandringer som klimaendringer er presset på naturressurser enda tydeligere. Behovet for ulike strategier for beskyttelse dreier seg også om omsorg. Frykten for endringer i natur i form av for eksempel redusert biodiversitet, kommer til uttrykk på mange måter.

Det er en betydelig iboende sårbarhet i de normative tilpasningsstrategier som hemmelighold representerer. Dette er spesielt tydelig i møtet med økende kommersielle interesser som reiseliv. Frihetsprinsippet, som er tydeligst i allemannsretten, gir utfordringer kort og godt fordi prinsippet redefinerer en grunnleggende delingslogikk. I en verden hvor man kan kjøpe informasjon eller kunnskap som tidligere ikke var til salgs, endres premissene for praksisens normative grunnlag. Det er nok et eksempel på det Barth (1981) kalte sfærenedbrytning. Besøksforvaltningas viktigste oppgave blir kanskje derfor å skape rom for dialog, ikke om hva som skal selges (eller tilrettelegges for besøk), men snarere hva som *ikke* skal selges (eller områder eller praksiser som skal beskyttes). I naturvitenskapen har en lykkes med å forplikte forvaltninga til noen målbare parametre for bruk av landskap, for eksempel biotoper eller arter som trenger spesiell beskyttelse. Beskyttelse av landskapspraksiser og deres sosiokulturelle grunnlag har så langt ikke fått plass i norsk besøksforvaltning.

Konklusjon

Utfordringa i dagens besøksforvaltning er å forstå og respektere lokale normer. Guidelines, informasjon og de mykere tiltakene i besøksforvaltning har en implisitt ambisjon og forventning om å lykkes. Dette er imidlertid krevende. Å forstå normer på et nivå som gjør dem meningssskapende, er for oss mennesker knyttet til sosialisering. Besøksforvaltninga kan bidra til å sosialisere besøkende inn i en forståelse, respekt og praksis som korresponderer med stedegen høvelig adferd. Men dette hviler, i likhet med destinasjonsledelse, på en kompleks virkelighet hvor det finnes mange aktører og hensyn som må tas. Mange av friksjonene som følger veksten i reiselivet skaper nye endringer, enten i landskaper eller praksiser og spørsmålet er da hvilke hensyn en skal ta i forhold til økonomi, miljø og samfunn. Dette minner på mange måter om diskusjonen omkring bærekraftig utvikling, hvor kritikere hevder at begrepet har blitt systematisk misbrukt slik at det i dag har begrenset verdi og legitimitet (Saarinen, 2006). NHO har i likhet med flere aktører i reiselivet polemisk uttrykt at det grønne skiftet i reiselivsbedrifter ikke kan skapes med

rød bunnlinje. Det underliggende budskapet kan ikke leses feil, økonomi vil alltid trumfe andre hensyn som miljø og samfunn.

Aktørene i dagens besøksforvaltning evner imidlertid å identifisere andre hensyn som premisser for tilretteleggingstiltak. Det finnes eksempler på besøksforvaltningstiltak hvor høringsrunder er en del av prosessen med å få fram de lokales behov og implementere dem i konkrete tiltak og besøksstrategier. Tromsø kommunes arbeid med bærekraftig besøksforvaltning kan tjene som et eksempel på et arbeid hvor det har vært en uttalt ambisjon om å *tilrettelegge for lokale og dimensjonere for besøkende*, slik slagordet lød i kommunens reiselivsstrategi noen år tilbake. Dette kan ses som et forsøk på å drive besøksforvaltning på lokale premisser. Det er likevel på sin plass å påpeke at det i besøksforvaltninga alltid vil være en utfordring å gi tilstrekkelig oppmerksomhet til lokalsamfunnenes normative premisser for naturpraksis generelt, og ikke minst det å tilpasse seg mangfoldet i de stedegne premissene. Et sted representeres ikke utelukkende av harmonisk konsensus omkring naturbrukets normative grunnlag. Dette er, som vi har vært inne på, gjenstand for kontinuerlige forhandlinger mellom ulike brukere av naturen. Besøksforvaltningens utfordring er derfor å inkorporere et mangfold av interesser, normer, lover og regler. Naturbrukets sosiokulturelle grunnlag er selvfølgelig like gammelt som oss mennesker, men har likevel ikke fått samme plass i forvaltninga. Dette er tross alt en del av vårt sosiale liv som vi sjelden omtaler eksplisitt. Hemmelighold tjener i denne sammenhengen som et godt eksempel. Hemmelighold er tross alt noe vi, i likhet med hemmelighetene, ikke deler med hvem som helst.

Referanser

- Appadurai, A. (Red.). (1988). *The social life of things: Commodities in cultural perspective*. Cambridge University Press.
- Aubert, V. (1979). *Sosiologi*. Universitetsforlaget.
- Barth, F. (1981). *Process and form in social life* (Vol. 1). Routledge & Kegan Paul.
- Bellman, B. (1979). The paradox of secrecy. *Human Studies*, 4(1), 1–24.
- Breivik, G. (1978). To tradisjoner i norsk friluftsliv. I G. Breivik, H. Løvmo & S. K. Setreng (Red.), *Friluftsliv fra Fridtjof Nansen til våre dager* (s. 7–16). Universitetsforlaget.
- Durkheim, E. (1951). *Suicide: A study in sociology* (J. A. Spaulding & G. Simpson, Overs.). The Free Press. (Opprinnelig utgitt 1897).
- Eriksen, T. H. (1998). *Små steder – store spørsmål. Innføring i sosialantropologi*. Universitetsforlaget.
- Faarlund, N. (2009). *Friluftsliv. Being in nature: Experiential learning and teaching: Conference report* (Kompendium nr. 32). NIH. <https://www.naturliv.no>
- Feeny, D., Berkes, F., McCay, B. J. & Acheson, J. M. (1990). The tragedy of the commons: Twenty-two years later. *Human Ecology*, 18(1), 1–19.
- Fine, G. A. & Holyfield, L. (1996). Secrecy, trust, and dangerous leisure: Generating group cohesion in voluntary organizations. *Social Psychology Quarterly*, 59, 22–38.
- Godelier, M. (1999). *The enigma of the gift*. Polity Press.
- Granås, B. & Svensson, G. (2021). På reise med allemannsretten. *Arr – Idéhistorisk tidsskrift*. <https://hdl.handle.net/10037/28907>
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons: the population problem has no technical solution; it requires a fundamental extension in morality. *Science*, 162(3859), 1243–1248.
- Howell, S. (1997). *The ethnography of moralities*. Routledge.
- Jørgensen, D. (2019). *Recovering lost species in the modern age: Histories of longing and belonging*. MIT Press.
- Lien, M. (1989). «Fra boknafesk til pizza»: Sosiokulturelle perspektiver på mat og endring av spisevaner i Båtsfjord, Finnmark. *Occasional Papers*, 18. Institutt for sosialantropologi, Universitetet i Oslo.
- Macionis, J. & Gerber, L. (2010). *Sociology* (7. kanadiske utg.). Pearson Education.
- Malinowski, B. (2002). *Crime and custom in savage society*. Routledge. (Opprinnelig utgitt 1926).
- Maurstad, A. (2002). Fishing in murky waters – Ethics and politics of research on fisher knowledge. *Marine Policy*, 26(3), 159–166.
- Mauss, M. (1954). *The gift: Forms and functions of exchange in archaic societies*. Cohen & West.
- Mitchell, R. W. & Thompson, N. S. (Red.). (1986). *Deception: Perspectives on human and nonhuman deceit*. SUNY Press.
- Olsen, B. & Thuen, T. (2013). Secret places: On the management of knowledge and information about landscape and yields in Northern Norway. *Human Ecology*, 41(2), 273–283.

- Olwig, K. R. (2019). The practice of landscape «Conventions» and the just landscape: The case of the European landscape convention. I *Justice, power and the political landscape* (s. 197–212). Routledge.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.
- Pedersen, K. (1999). «Det har bare vært naturlig»: Friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger [Doktorgradsavhandling]. Norges Idrettshøgskole.
- Rickfelt, K. (2006). *Dagens storbybarn: Født med ski på bena? Om bruken av natur og friluftsliv i en sosialisering- og integreringsprosess* [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.
- Saarinen, J. (2006). Traditions of sustainability in tourism studies. *Annals of Tourism Research*, 33(4), 1121–1140.
- Sumner, W. G. (1906). *Folkways: A study of the sociological importance of usages, manners, customs, mores, and morals*. Ginn.
- Svensson, G. (2016). *Negotiating norms in nature: The moral landscape of outdoor recreation and nature-based tourism in North Troms* [Doktorgradsavhandling]. UiT Norges arktiske universitet.
- Timothy, D. J. (2021). Living heritage, intangible culture and indigenous people. I *Cultural heritage and tourism* (s. 461–482). Channel View Publications.
- Vidyarthi, L. P. (1978). *The sacred complex in Hindu Gaya*. Concept Publishing Company.
- Weiner, A. B. (1992). *Inalienable possessions: The paradox of keeping-while-giving*. University of California Press.

